

SUNUŞ / PRESENTATION

Plancı Gözüyle Ekonomik Mekânı Anlamak: Planlama ve Ekonomik Coğrafyanın Ara Kesitinde Prof. Dr. Ayşe Nur Ökten'e Armağan

 Yiğit Evren

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

“Mekân, yer, ölçek, doğal yapı ve insan faaliyetlerinin görünürlüğüne ilişkin coğrafi tezahürlerin, ‘ekonomik’ olduğu düşünülen [tüm] süreçler üzerindeki etkilerini analiz etme ve açıklama uğraşı.”

Trevor Barnes ve Brett Christophers'in (2018, s. 28), şayet Thünen'i (1842) başlangıç noktası olarak kabul edersek, yaklaşık iki asır geçmişe sahip ekonomik coğrafya için yaptıkları bu çağdaş ve aynı zamanda sıra dışı tanım bize bu disiplinin kendine özgü karakteri hakkında önemli ipuçları sunuyor. Yazarlar, Immanuel Wallerstein'in (2003) antropoloji ve sosyoloji için sarf ettiği sözlerden ilhamla, ekonomik coğrafyayı “katı olmaktan uzak”, hayli müphem bir disiplin olarak tanımlıyorlar. Burada müphemlik –ya da “daha az katı olma hâli”– olumsuz anlamda değil, tam tersine ekonomik coğrafyanın değişime ve gelişime açık, geçirgen bir disiplin olduğunu ifade etmek için kullanılıyor. Barnes ve Christophers, birtakım sınırlar çizerek bu disiplini (ve araştırmacıyı) daha en başından kısıtlayan betimlemelere temkinli yaklaşarak, ekonomik coğrafyayı çoğulcu, geniş kapsamlı ve açık uçlu bir anlayışla ele almamız gerektiğine işaret ediyorlar. Zira bu disiplinin, sürekli sorgulayan, yenilik peşinde olan, bunun için başka disiplinlerden teori ve yöntem devşiren doğası tam da bunu gerektiriyor.

Tarihsel gelişim sürecini incelediğimizde ekonomik coğrafyanın, kendi paradigmatik duruşunu sorguladığı dönemlerde sık sık *ana vatanından* ayrılarak, Peter Gallison'un metaforik anlatımıyla, yeni fikir, kavram, yöntem ve tekniklerin transferine olanak tanıyan “serbest ticaret bölgeleri”ne (1998) korkusuzca yelken açtığını ve komşularıyla “sınır ticareti yaparak” evine eli dolu döndüğünü biliyoruz. Özellikle son elli yılda neoklasik düşünceden sıyrılarak özgürleşen bu maceraperest

ruhlu disiplinin en yakın komşusu, en başından beri hep iktisat olmuş. Diğer önemli komşularını ise Barnes ve Christophers –herhangi bir öncelik sırası gözetmeksizin– antropoloji, kültür ve cinsiyet araştırmaları, siyaset bilimi, sosyoloji ve çevre çalışmaları şeklinde sıralıyorlar (2018).

Ancak bu çoğulcu yapının varlığı, ekonomik coğrafyanın bu bakımdan problemsiz olduğu anlamına da gelmiyor. Bilim alanlarının Anglo-Amerikan merkezli gelişiminden haklı olarak rahatsızlık duyan bir grup ekonomik coğrafyacı, entelektüel açıdan inzivaya çekilerek diyalog yapma becerisini gün geçtikçe yitirmeye başlayan bir camianın, yeni bilgi, söylem ve kuram üretmekte zorlanacağı uyarısında bulunuyor (Barnes ve Shephard, 2010; Hassink ve Gong, 2017; Hassink vd., 2018). Burada temel problem, bu disiplinin –İngilizce konuşulmayan coğrafyalara sırt çevirişinin yanı sıra– benzer önyargıları paylaşan küçük gruplar hâlinde iletişim kurması ve böylelikle körleşerek kendinden olmayana karşı yabancılaşması. Bernstein'in (1988) “parçalı çoğulculuk” (*fragmenting pluralism*) olarak adlandırdığı bu tuzak, ekonomik coğrafya içinde gelişen dört ana geleneğin hepsi için de geçerli.

Öte yandan, disiplinin dil, yöntem ve çeşitli ön kabuller üzerinden yaptığı ötekileştirme, görmezden gelme ve dışlama neticesinde kaçırdığı fırsatları yeniden yakalaması aslında mümkün. Barnes ve Sheppard (2010), bunun yolunun “bağlanmış çoğulculuk”tan (*engaged pluralism*) geçtiğini belirtiyorlar. Bağlanmış çoğulculuk, herhangi bir uzlaşmaya ihtiyaç duymaksızın birbirini bir iletişim ortağı olarak gören topluluklar için kullanılıyor (Bernstein, 1988). Farklı düşüncelere tahammül edebilme, ikna etmek yerine, dinleme ve anlama bu kavramla birlikte anılıyor. Barnes ve Sheppard'a göre bu özelliklere sahip bir akademik camianın yeni

Online yayımlanma tarihi: 27.03.2026

İletişim: Yiğit Evren

e-posta: evren@yildiz.edu.tr

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

söylem geliştirme, orijinal kuram üretme, hatta yeni bir lisan yaratma ihtimali, olmayanlara kıyasla çok daha fazla ve ekonomik coğrafyanın bunu başarmasının önünde hiçbir engel yok. Yeter ki sürekli konuşsun, kendi içinde ve başka disiplinlerle.

Ya plancı komşu?

Peki, Barnes ve Christophers'in (2018) ekonomik coğrafyanın komşularını sayarken bilinçli ya da bilinçsiz liste dışı bıraktığı planlamayı nerede konumlandıracağız? Planlama eğitiminin, başta İngilizce konuşulan coğrafyalar olmak üzere Avrupa'da ve dünyanın diğer yerlerindeki pek çok okulda coğrafya ile yan yana, hatta aynı çatı altında verildiğini düşündüğümüzde, bu soruya cevabımız çok net: elbette ekonomik coğrafyanın hemen yanı başında! Zira kuram ve yöntem bakımından planlamanın coğrafyaya, coğrafyanın da planlamaya ihtiyacı var.

Ülkemizde yükseköğretim alanında bu kurumsal bütünleşme henüz sağlanmış değil, ancak bu iki disiplinin yerel akademik toplulukları arasında süregelen bir diyalogun mevcut olduğunu biliyoruz. Bu diyalogun oluşmasında, Türkiye'de konvansiyonel tekil düşünceye karşı kararlılıkla mücadele eden beşeri coğrafyacıların ve *mekânı* –dolayısıyla kentleri ve bölgeleri– anlamayı, planlamaktan çok daha öncelikli gören şehir ve bölge plancılarının rolü büyük. Hatta ekonomik coğrafyanın uluslararası akademik temsilinde coğrafyacıardan ziyade ikinci grubun daha baskın olduğunu öne sürenler de yok değil (Yavan, 2005; 2019). Temsil kim tarafından yapılırsa yapılsın esas önemli olan mesele, bu iki disiplin arasındaki sınır ticaretinin her iki grubun da yararına olduğu ve bu konuda sanırım hepimiz hemfikiriz. Dahası, uluslararası düzlemde kabul görececek bir yerel dili inşa etmek için sırtımızı yaslayabileceğimiz akademik koşullar planlama ve ekonomik coğrafyanın evrensel bağlamı içerisinde yavaş yavaş olgunlaşıyor. Buna, özellikle son on yıldır kendi bahçelerimizde birbirimizden haberli habersiz sarf ettiğimiz çabaların bir ürünü olarak filizlenen yerel birikimi de eklediğimizde, batı merkezli kuramların peşinden gitmek yerine *bize özgü olanı* yeşertmek ve büyütmek adına umudumuz artıyor.

Bu dosyayı da bu beklenti çerçevesinde değerlendirmek gerekiyor. 2013 yılında Coğrafi Bilimler Dergisi'yle başlatılan, "... *mekânı toplumsal olarak okuyan... sosyal bilimlere ve topluma odaklanan... farklı disiplinlerle köprü kurmayı ilke edinmiş... çok paradigmatlı... bir beşeri coğrafya arayışı*"nı (Yavan, 2013) plancı gözüyle devam ettirmek istiyoruz. Ekonomik coğrafyacılar çabamızı, İlhan Hoca'nın Türk coğrafyasının 2000'lerde başlattığı kabuk kırma sürecine ilişkin yakaladığı fırsatı diri tutmak adına (Tekeli, 2013) plancı komşudan gelen mütevazı bir katkı olarak da yorumlayabilirler. Planlılar ise aile soyağacında yer alan uzak bir akrabanın izini sürmek olarak... Gönül Tankut Hoca'nın derslerinde "mühendisliği katı, mimarlığı sıvı, planlamayı ise gaz" olarak tarif ettiği rivayet edilir. Ne kadar güzel bir tanım! Mühendisliğin kesin doğruları, mimarlığın içine yerleştirilene şeklini vermesi ve nihayet planlamanın müphemliği. Planlama disiplinin taşıdığı *ekonomik coğrafya geni* bundan daha iyi anlatılamazdı.

Bu dosyada...

Bu dosyada her ne kadar ekonomik mekân üzerine bir derleme yapmayı hedeflemiş olsak da, ekonomik coğrafyanın tek bir teması etrafında yoğunlaşan bir koleksiyon oluşturmayı arzulamıyoruz. Tersine, bilinçli bir müphemlik ve bağlanmış çoğulculuk peşindeyiz. Bu noktada ana amacımızın *ekonomik olduğu düşünülen* dünyaya dair mekânsal bir öykü aktarmak olduğunu belirtelim. Model temelli mekânsal iktisat geleneğinden, firmayı ve kapitalizmi anlamaya odaklanan politik ekonomi geleneğine, hatta post-yapısalcı bir duruş benimseyerek "kimi zaman tuhaf, kimi zamansa alışılmış olan"ı anlamayı ilke edinmiş alternatif ekonomik coğrafyaya kadar uzanan geniş bir yelpazeden esinlenerek oluşturulan altı araştırma makalesini bir araya getirmek istedik. Denediğimiz şey, farklı tarzlara sahip ressamların, aykırı teknikler kullanarak yaptığı resimlerin birlikte sergilendiği bir *galeri duvarı* oluşturmaya benziyor.

Bu bağlamda dosyanın ilk yazısında Oğuztımur ve Sakarya, Reilly'nin çekim kuramını kullanarak ekonomik mekâna pozitivist bir kavrayış ile yaklaşıyorlar. Araştırmada, nüfus ve uzaklık değişkenleri üzerinden Türkiye coğrafyasında kentlerin etki alanlarının değişimi ve genişlemesine ilişkin dönemsel bir analiz ortaya konuluyor. Çalışma, ekonomik coğrafyanın model tabanlı geleneğinden izler barındıran, dosyadaki tek yazı.

Alpar ve Kozaman Aygün'ün yazısı endüstriyel simbiyoz olgusunu yakınlık kavramıyla ilişkilendirerek firmalar arası işbirliği ağlarının gelişimine odaklanıyor. Sosyal ağ analizinin kullanıldığı çalışmada yazarlar, Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi örneğinden hareketle, endüstriyel ekoloji perspektifinden, coğrafi, sosyal, bilişsel, kurumsal ve organizasyonel yakınlık kavramlarının izini sürerek özgün bir ekonomik peyzaj okuması yapıyorlar.

Dosyanın üçüncü yazısı Akdoğan Odabaş ve Evren'e ait. Yazarlar İstanbul'un yeme-içme sektörüne dair cinsiyet eksenli bir analiz sunuyorlar. Gastronomi alanında faaliyet gösteren kadın şeflerin girişimcilik pratikleri üzerine aktör merkezli bir anlatının yapıldığı çalışmada girişimcilik ekosistemi, iktisadi aktörlerin karşılaştıkları fırsat ve güçlükleri süzerek yapı-fail etkileşimini inşa ettikleri bir ara yüz olarak kavramsallaştırılıyor.

Takip eden yazıda Seçkin, kent çeperinde organik tarımın benimsenme ve sürdürülebilirlik süreçlerini sosyal pratik teorisi ve eleştirel realizmin sunduğu kuramsal çerçeve bağlamında inceliyor. Bursa metropoliten alanının konu edildiği çalışmada yazar, tarımsal ekonomik peyzajı, yerleşik bilginin sosyal ilişkiler üzerinden akarak ördüğü, ekonomik koşullar ile kültürel değerler etrafında şekillenen kurumsal bir varlık olarak tarif ediyor.

Beşinci yazıda Gezer, Evren ve Yavan, Türk gemi söküm endüstrisinin Haliç'ten Aliğa'ya taşınma sürecini ilişkisel ekonomik coğrafya perspektifinden mercek altına alıyorlar. Çalışmada, hem yer değiştirmenin hem de yasal-yönetsel yapı bağlamında yapılan değişikliklerin bu sektörün üretim organi-

zasyonu ve yerleşik pratikleri üzerindeki etkileri araştırılarak, ekonomik mekânın dönüşümünün doğrusal bir nedensellik ile açıklanamayacağı ortaya konuyor.

Dosyanın son yazısı alışılmadık bir konuyu, futbol endüstrisini ele alıyor. Bu yazıda Demircioğlu ve Evren tarihsel bir perspektiften Türkiye’de futbolun mekânsal temsilini, futbolun üretimini kuşatan aktörler arası güç ilişkileriyle birlikte ele alıyorlar. Çalışma, ilişkisel ekonomik coğrafyanın kuram düzeyinde soyut bıraktığı kavramları ampirik düzlemde somutlaştırması bakımından literatüre cesur bir katkı yapıyor.

Bitirirken

Bu dosyanın akademik olduğu kadar, bir de manevi boyutu var. Araştırma yazılarıyla katkı koyan yazar ekibi, geçtiğimiz sonbahar hocalıkta 45. yılını devirmiş olan sevgili hocamız Prof. Dr. Ayşe Nur Ökten’le bir şekilde akademik bağ kurmuş, kiminin ruhu kiminin yaşı genç, sekiz plancı, bir iktisatçı ve bir coğrafyacıdan oluşuyor. Her türlü zorluğa göğüs gererek her daim üretken kalmayı becerebilen, yaşama sevinciyle dolu güçlü karakteri, ön yargılardan arınmış tarafsızlığı ve sınır bölgelerde dolaşmayı seven sıra dışı akademik çizgisiyle hepimize örnek olan hocamıza, üzerimizdeki emekleri için yazılarımızla teşekkür etmek istiyoruz. Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nde, beşeri coğrafya eksenli bir geleceğin inşasında Ayşe Nur Hoca’nın payı büyüktür. Öte yandan böylesi bir koleksiyon, hocanın kendisinin katkısı olmadan eksik kalırdı kuşkusuz. Davetimiz üzerine hazırladığı derleme yazısı, ekonomik mekânı anlamak adına özgün ve derinlikli bir teorik çerçeve oluşturmanın yanında, ufukumuzu açarak yolumuzu aydınlatıyor; nereye bakmamız gerektiği konusunda önemli ipuçları sunuyor. İlgili okuyacağınızı düşünüyoruz.

Son olarak, dosyanın başlangıç aşamasında sergilediği yapıcı yaklaşım için sevgili Tuba İnal Çekiç’e, hakemlik süreçlerini büyük bir sabır, özveri ve titizlikle yürüterek her şeyi kolaylaştıran editörümüz Kumru Çılgin’a ve dosya kapsamındaki araştırma yazılarına çift-kör değerlendirme yapan hakemlere tüm ekip adına teşekkür ediyorum.

Kaynaklar

- Barnes, T. ve Christophers, B. (2018). *Economic geography: A critical introduction*. Wiley Blackwell.
- Barnes, T. ve Shephard, E. (2010). Nothing includes everything: Towards engaged pluralism in anglophone economic geography. *Progress in Human Geography*, 34(2), 193–214.
- Bernstein, R.J. (1988). Pragmatism, pluralism and the healing of wounds. *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, 63, 5–18.
- Hassink, R. ve Gong, H. (2017). Sketching the contours of an integrative paradigm of economic geography. *Lund: CIRCLE, Papers in Innovation Studies*, Paper no. 2017/12.
- Hassink, R., Gong, H. ve Marques, P. (2018). Moving beyond Anglo-American economic geography. *International Journal of Urban Sciences*. DOI: 10.1080/12265934.2018.1469426
- Gallison, P. (1998). *Image and logic*. Harvard University Press.
- Tekeli, İ. (2013). Türkiye’de bölge planlamanın öyküsü ve beşeri coğrafyayla ilişkisi üzerine. *Beşeri Coğrafya Dergisi*, 1(1), 39–50.
- Thünen, J. H. von (1842). *Der isolierte Staat*. P. Hall (1966) (Ed.), *Von Thünen’s isolated state* içinde. Pergamon.
- Wallerstein, I. (2003). Anthropology, sociology, and other dubious disciplines. *Current Anthropology*, 44, 453–465.
- Yavan, N. (2005). SCI ve SSCI bağlamında Türkiye’nin coğrafya biliminde uluslararası yayın performansının karşılaştırmalı analizi: 1945-2005. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3(1), 27–55.
- Yavan, N. (2013). Editörden: Niçin yeni bir dergi? Beşeri coğrafya için yeni umutlar, yeni arayışlar ve yeni bir perspektif açmak. *Beşeri Coğrafya Dergisi*, 1(1), 1.
- Yavan, N. (2019). Türkiye’deki coğrafyacıların uluslararası yayın performansı (1945-2015): Son 10 yılda (2005-2015) ne değişti? *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 39, 121–150.

Ekim 2017, Ulupelit'teki evinde çalışırken

Aralık 2019, Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde

Nisan 2017, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nin bahçesinde

1998, Kerim Ökten'in objektifinden